

**ДИДАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СУЧАСНОГО
НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОГО ТЕКСТУ У ФОРМУВАННІ
ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ-СЛОВЕСНИКІВ**

Оксана КОСІНОВА

*здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти
історико-філологічного факультету, Державного закладу
«Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»*

Науковий керівник:

Ліліана ПРОКОПЕНКО

*кандидатка педагогічних наук, доцентка, завідувачка кафедри
української філології і методики навчання фахових дисциплін
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний
університет
імені К. Д. Ушинського», м. Одеса*

Постановка проблеми. Новітня парадигма філологічної освіти в Україні, зумовлена впровадженням концепції Нової української школи (НУШ), вимагає від майбутнього вчителя-словесника не лише глибоких академічних знань, а й високого рівня комунікативної гнучкості. Традиційна модель передачі знань, що ґрунтується на суворо регламентованому, монологічному стилі та днаказовості, втрачає свою ефективність під час роботи із сучасними учнями, яким притаманне «кліпове мислення». Успішний учитель сьогодення має бути комунікативним лідером, здатним перетворювати складні наукові абстракції на захопливі наративи. Відтак виникає гостра потреба у формуванні в студентів-філологів специфічних комунікативно-жанрових умінь. Потужним, але досі недостатньо вивченим у лінгводидактиці ресурсом для формування таких умінь є тексти сучасного гуманітарного наукопопу (науково-популярної літератури).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання професійної мовнокомунікативної підготовки майбутніх учителів-словесників ґрунтовно висвітлено у працях О. М. Семеног, О. А. Копусь, Л. І. Мацько, Ж. Д. Горіної, О. А. Кучерявої, А. М. Уварової та ін. Специфіку наукового стилю та прояви авторської індивідуальності в науковому тексті досліджував П. О. Селігей [6]. Дослідник слушно зазначав, що «надмірна безособовість не тільки засушує науковий текст,

а й насичує його духом тоталітарних часів, коли жива, самостійна думка була не в пошані, а творче «я» дослідника всіляко глушили» [6, с. 13]. Водночас комунікативні стратегії науково-популярного тексту та його дидактичний потенціал ставали предметом уваги О. Р. Четверікової [7], Н. І. Кочукової [4] та К. Глуховцевої. Проте методичні засади цілеспрямованої інтеграції новітнього українського наукопопу (виданого у 2020–2025 роках) у процес формування жанрових умінь студентів залишаються поза пильною увагою наукової спільноти.

Мета та актуальність дослідження. Метою статті є обґрунтувати методичні засади формування комунікативно-жанрових умінь майбутніх учителів-філологів на матеріалі сучасних українських науково-популярних текстів гуманітарного спрямування. Актуальність розвідки зумовлена необхідністю оновлення інструментарію вищої педагогічної освіти відповідно до викликів цифрової епохи.

Виклад основного матеріалу. Сучасний інформаційно-комунікативний простір характеризується активною дифузією жанрових меж, трансформацією моделей сприйняття інформації та зростанням ролі мультимодальної комунікації. У цьому контексті науково-популярний дискурс набуває особливої значущості як форма посередництва між спеціалізованим науковим знанням і масовим адресатом. На відміну від академічного дискурсу, орієнтованого передусім на професійну наукову спільноту, науково-популярний текст виконує функцію адаптації, інтерпретації та комунікативного перекодування складної інформації в доступні форми, зрозумілі широкій аудиторії.

Емпіричну основу нашого дослідження становили сучасні українські науково-популярні видання гуманітарного спрямування, що репрезентують різні моделі популяризації знання: «Спільна мова. Як народжуються і живуть слова» А. Левкової (2020), «Лінгвістика на карті світу. Непорозуміння, кримінал та інтриги в різних мовах» Р. Гаджієва (2022) та «Що воно таке? Українська література» А. Євдокимової (2025). Аналіз зазначених текстів дозволив виокремити низку комунікативних стратегій, що мають значний дидактичний потенціал у формуванні професійно-комунікативної компетентності майбутніх філологів.

Першою з них є **стратегія детермінологізації через концептуальну метафоризацію**, яка забезпечує адаптацію спеціалізованого знання шляхом його перенесення в систему образів, близьких до повсякденного досвіду адресата. Автори науково-популярних текстів активно використовують антропоморфні, біоморфні, соціоморфні та предметні метафори, що сприяють концептуальному осмисленню абстрактних мовних явищ. Наприклад,

А. Левкова пояснює процес лексичних запозичень через антропоморфну метафору «слів-мандрівників», які, осідаючи в новій мові, «отримують в іншій мові громадянство, народжують дітей, онуків, правнуків, набувають кумів і сватів» [5, с. 74] (тобто фонетично й морфологічно адаптуються). Подібним чином А. Євдокимова залучає гастрономічну (артефактну) метафору, концептуалізуючи літературний твір як «суп із багатьох різних інгредієнтів» [3, с. 14], де академічний розбір тексту перетворюється на зрозумілий підліткам «дегустаційний звіт» [3, с. 15]. Такий підхід демонструє ефективність метафори як інструмента не лише експресивного, а й когнітивного моделювання знань.

Не менш продуктивною є **стратегія комунікативної провокації**, спрямована на активізацію уваги адресата, подолання читацького спротиву та руйнування бар'єру «складної науки». Особливо виразно ця стратегія реалізується у праці Р. Гаджієва, де складні лінгвістичні явища подаються через іронічні, парадоксальні або емоційно марковані формулювання [2]. Для пояснення безпристрасної природи мови як системи фіксації історії автор відмовляється від академічного пафосу та вдається до цинічної персоніфікації: «Мові байдуже хто ви: святий чи грішник... мова з радістю покладе вас у шафку і дбайливо збереже для нащадків» [2, с. 233]. Ця провокативна теза успішно замінює нейтральні пояснення, провокує емоцію здивування і діє як мнемотехнічний інструмент для швидкої фіксації матеріалу. Крім того, автор майстерно використовує комічні евфемізми, замінюючи ненормативну лексику вузькоспеціальними лінгвістичними термінами (наприклад, коментуючи скандал із фейковим сурдоперекладачем, зазначає: «...журналіст CNN запитав, якого, власне, дифтонга він творив на “Соккер Сіті”» [2, с. 51]). Подібні прийоми забезпечують не лише емоційне залучення читача, а й підсилюють мнемонічний ефект, сприяючи кращому засвоєнню інформації. Використання інтелектуального гумору, несподіваних асоціацій та стилістично зниженої експресії свідчить про ефективність неформалізованої моделі популяризації наукового знання.

Окрему групу становить **стратегія візуальної фасилітації та нелінійної композиції**, що відповідає сучасним особливостям сприйняття інформації. Її сутність полягає у відмові від суцільного лінійного викладу на користь модульної організації тексту, активного використання ілюстративного матеріалу, інфографіки, схем і полікодових елементів. Наприклад, у книзі А. Євдокимової матеріал організовано за принципом тематичних блоків, кожен із яких функціонує як відносно автономний смисловий модуль [3, с. 7], а складні теоретичні явища перекладено на мову ігрових алгоритмів. Так,

сюжетна колізія трагедії Вільяма Шекспіра зводиться до математичної формули: «хтось на когось чекає» + «родини ворогують» = Ромео і Джульєтта [3, с. 24]. Водночас етапи розгортання сюжету візуалізуються через мнемонічну схему анатомії kota (від експозиції–«носа» до розв’язки– «хвоста») [3, с. 15]. Така структура оптимізує когнітивне навантаження та полегшує засвоєння складних літературознавчих понять через візуальні асоціації й ігрові алгоритми.

З метою інтеграції зазначених стратегій у систему професійної підготовки майбутніх учителів-філологів було розроблено триетапну методичну модель.

Перший етап — *аналітичний (діагностичний)*, головне завдання якого сформувати в студентів «жанрове чуття», розвинути уміння деконструювати науково-популярний текст та виявляти інструменти впливу на реципієнта.

На цьому етапі студентам пропонується проаналізувати комунікативні «гачки» у вступах до розділів та прийоми роботи з термінологією. Наприклад, досліджуючи текст Р. Гаджієва, студенти аналізують, чому для пояснення складного валлійського *синтаксису* (постпозиції прикметника) автор конструє абсурдну фразу: «*Ів Кім Чен Ін Артемона червоного*» [2]. У ході дискусії майбутні вчителі доходять висновку, що такий «нестандартний» прийом замінює стандартизовані нейтральні приклади, провокує емоцію здивування і виконує дидактичну функцію міцного закріплення граматичного правила в пам’яті через парадокс.

Окремим завданням аналітичного етапу є робота з креолізованими (полікодовими) текстами, зокрема відеолекціями. Студенти аналізують документальний фільм «Як українці українською заговорили». Завдання полягає у виявленні прийомів *театралізації* та *рольової гнучкості* лектора. Майбутні педагоги фіксують, як лектор переходить від образу аналітика до побутового персонажа («*Олено, а де мій тремпель од сорочки?*»), що дозволяє зруйнувати бар’єр відчуженості та зробити абстрактні лінгвістичні факти про слобожанський діалект наочними.

Другий етап - *репродуктивно-конструктивний (трансформаційний)*. Він передбачає формування вмій інтерсеміотичного перекладу: студент вчиться трансформувати академічну дефініцію в адаптований педагогічний наратив. Опорною моделлю тут виступають тексти А. Левкової. Наприклад, опрацьовуючи тему *лексичних запозичень*, студенти отримують завдання пояснити явище *асиміляції* через прийом *антропоморфної метафори*. Підсумком такої роботи стануть адаптовані студентські тексти, створені за мотивами розділу «Мандрівці й осіліці» з книги А. Левкової:

«Уявіть, що мова — це великий дім. Деякі слова-іноземці приходять у гості і лишаються жити. Але щоб жити в нашому домі, їм доводиться вдягнути “домашні капці” — тобто змінити звучання і набути українських суфіксів». [5, с. 73-99]. Аналогічним чином опрацьовуються й інші лінгвістичні категорії. Так, для пояснення поняття **фразеологізм** (академічне визначення — стійке неподільне сполучення слів) студенти конструюють такий науково-популярний образ: *«Слова люблять гуртуватися. Іноді вони так міцно тримаються за руки, що їх неможливо розірвати, не втративши змісту. Сказати “накивати п'ятами” — це те саме, що сказати “втекти”, але наскільки ж яскравіше!».* А явище **суржику** пояснюється через біоморфну метафору *бур'яну на городі* або невдало змішаного кулінарного рецепта. Ще одним завданням цього етапу є конструювання гумористичної візуалізації. Спираючись на метод Р. Гаджієва, студенти пояснюють явище **інверсії**: *«Уявіть, що речення — це вагон метро в годину пік. Якщо підмет сів на перше сидіння, а присудок поруч — це прямий порядок. Але якщо присудок раптом застрибнув на голову підмету і став першим — це вже скандал і привернення уваги! Це і є інверсія».* Така робота доводить, що метафора виконує гносеологічну функцію, перетворюючи «відчужене» знання на зрозумілий образ.

Третій етап — творчий (продуктивний). Метою є автономне створення власного освітнього контенту в жанрах едьютейнменту (навчання через розвагу). Студенти розробляють сценарії для мультимедійних платформ (TikTok, YouTube) та проєктують нелінійні уроки. Надихаючись модульною структурою книги А. Євдокимової [3], студенти проєктують урок-пазл, де вивчення твору починається не з хронологічної біографії, а з нестандартного модуля (аналізу мемів, розбору екранізації чи проблемного питання), що формує гнучкість педагогічного мислення. Важливим елементом творчого етапу є виконання завдання на візуалізацію через предметну діяльність. Майбутнім словесникам пропонується обрати складну тему та знайти побутовий реквізит для її пояснення. Серед успішних знахідок варто відзначити: використання деталей конструктора LEGO для пояснення **будови слова** (корінь як база, а префікси та суфікси як змінні блоки); використання кишенькового дзеркальця для візуалізації специфіки **паліндромів**; демонстрація різнокольорових лінз чи окулярів під час вивчення **синонімів** (погляд на один предмет крізь різні відтінки значень). Додатково студенти розробляють сценарні карти уроків за стратегією «осучаснення класики». Прикладом успішної реалізації є розроблений вступ до теми «Енеїда», де реалізовано стратегію **діалогізації** [1]: *«Ви думаєте, це нудна шкільна класика? А якщо я скажу, що Котляревський — це перший український стендапер, а його*

поема — блокбастер XVIII століття, написаний мовою, якою ляляся на тогочасному базарі?». Подібні вправи нівелюють «менторський тиск» і вчать майбутніх педагогів встановлювати суб'єкт-суб'єктні відносини з класом. Також на цьому етапі студенти апробують метод **наративізації**, створюючи лінгвістичні казки, де частини мови виступають персонажами (наприклад, пригоди Прикметника, який шукає Іменник, до якого міг би притулитися), що дозволяє пояснити складні граматичні зв'язки через сюжет.

Висновки та перспективи подальших досліджень Отже, сучасні українські науково-популярні тексти гуманітарного спрямування мають значний дидактичний потенціал у професійній підготовці майбутніх учителів-філологів, оскільки поєднують доступність викладу, образність, діалогічність і мультимодальність. Аналіз сучасного наукопопу дозволив виокремити продуктивні для лінгводидактичного використання комунікативні стратегії: детермінологізацію через метафоризацію, комунікативну провокацію, візуальну фасилітацію та нелінійну організацію матеріалу. Запропонована триетапна методична система забезпечує послідовне формування в студентів умінь аналізувати, адаптувати й самостійно створювати навчально-комунікативний контент, орієнтований на популяризацію фахового знання. Робота з науково-популярними текстами сприяє розвитку професійно-комунікативної компетентності, стилістичної гнучкості та готовності майбутніх педагогів до ефективної взаємодії із сучасною учнівською аудиторією.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вавринюк Т. І. Функції питально-відповідних комплексів у науково-популярних текстах. *Філологічні студії*. 2016. Вип. 14. С. 145–152.
2. Гаджієв Р. Лінгвістика на карті світу. Непорозуміння, кримінал та інтриги в різних мовах. Київ : Віхола, 2022. 384 с.
3. Євдокимова А. Що воно таке? Українська література. Харків : Ранок, 2025. 112 с.
4. Кочукова Н. І. Прояви авторської індивідуальності в мовознавчих текстах наукового та науково-популярного підстилів. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія: Філологічні науки*. 2016. Т. 1, № 5. С. 168–171.
5. Левкова А. Спільна мова. Як народжуються і живуть слова. Київ : Портал, 2020. 200 с.
6. Селігей П. О. Світло і тіні наукового стилю. Київ : Видавничий дім «Кієво-Могилянська академія», 2016. 627 с.
7. Четверікова О. Р. Комунікативні та лінгвокультурологічні передумови дослідження науково-популярного тексту. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. 2016. Вип. 35. С. 178–183.